

Marta Bucholc, *Sociology in Poland. To be continued?* Palgrave Macmillan. London 2016. ISBN 978-1-137-58186-0, pp. 102

Recenzowana praca Marty Bucholc ukazała się w serii pt. *Sociology Transformed*, której celem jest ukazanie zmian, jakie stały się udziałem socjologii od połowy XX w. Redaktorzy serii — Stephen Turner oraz John Helmswood — zapraszając różnych autorów (zob. Głuszkowski w tym tomie) otwierają dyskusję nad socjologią uprawianą w krajach peryferyjnych, co jednocześnie zwraca uwagę uczonych na mniej znane zdarzenia i ścieżki zależności, z drugiej jednak strony prowadzi to do zagrożenia, jakim jest zamknięcie historii socjologii w jej lokalnych uwarunkowaniach.

Książka zawiera cztery rozdziały, wprowadzenie oraz wnioski. Autorka na początek historii wybiera rok 1945 — datę, od której państwo polskie staje się jednolite politycznie. Z tego powodu historia wcześniejsza — nieoczekiwanie twórcza i prywatna (do 1918 r.) nauka — stanowi tylko wstęp do przedstawienia jej dalszego rozwoju, który jest podzielony na cztery chronologiczno-tematyczne części: 1. 1945–1955 Ocaleni i nadzorcy, 2. 1956–1968 Skromna stabilizacja i czystki, 3. 1969–1989 Wielkie oczekiwania, 4. 1990–2015 Doganianie rzeczywistości. Każdy z tych rozdziałów zawiera także streszczenie i osobną literaturę co, bardzo ułatwia lekturę i późniejsze odnajdywanie konkretnych informacji. Dodatkowo na końcu książki można znaleźć kalendarium najważniejszych wydarzeń, oraz kilka przydatnych zestawień tabelarycznych zawierających dane dotyczące ostatniego wyróżnionego okresu.

Praca jest wyjątkowo zwięzła i — mimo że jest bardzo krótka — zawiera wiele istotnych informacji o stanie polskiej socjologii, jej uwarunkowań, a także też na temat jej ogólnego rozwoju. Jest też napisana w sposób przystępny (książka nie zawiera prawie żadnych dygresji, wątków pobocznych *etc.*), a nieliczne pominięcia (o których wspomnę na koniec) wydają się uzasadnione celem, jakim było syntetyczne i konkretne podsumowanie polskiej socjologii dla odbiorcy anglojęzycznego.

Trzeba podkreślić, że Autorka konsekwentnie podchodzi do historii nauki jako dynamicznego zbioru instytucji osadzonego w konkretnym

czasie i przestrzeni. Najistotniejsze z takiego punktu widzenia są nie tylko duże instytucje — instytuty badawcze, szkoły naukowe, uniwersytety, fundacje, ale również te małe — seminaria, antologie tekstów, podręczniki, zjazdy, kongresy i czasopisma. Z tego powodu mniejsze znaczenie mają pojedynczy uczeni, ich książki, teorie, idee i ich praktyki badawcze. Ten ostatni element, moim zdaniem, wymagałby dopracowania: w pracy nie ma ani jednej wzmianki o charakterze, rodzajach i sposobach prowadzenia socjologicznych badań empirycznych. Poza tym mankamentem książka Marty Bucholc jest pracą godną uwagi pod każdym względem, zawiera dużo przydatnych informacji i spostrzeżeń na temat polskiej socjologii i można ją polecić każdemu, kto rozpoczyna swoją „przygodę z socjologią” lub po prostu chce się zorientować w aktualnej sytuacji.

Należy zwrócić uwagę na historycznie poprawny obraz, jaki wyłania się z *Sociology in Poland*. Omawianą gałąź nauki ukazuje w jej dwubiegowej relacji wobec państwa, które z jednej strony było i pozostaje głównym dostarczycielem środków, a z drugiej źródłem przymusu politycznego oraz presji teoretycznej. Widać to wyraźnie na przykładzie „małej stabilizacji” po roku 1968 kiedy to badacze i badaczki społeczeństwa zgodzili się na kompromisowe rozgraniczenie pomiędzy życiem publicznym, utożsamianym z oficjalną sferą polityczną, a życiem społecznym i kulturowym — w domyśle bardziej autentycznym. Ta sytuacja była i jest nieustannym źródłem konfliktów wewnątrz dyscypliny, która zajmowała się i zajmuje przede wszystkim problemami w zasadzie oderwanymi od zewnętrznych, państwowych zapotrzebowań. Przykładem są badania nad teorią i metodologią nauk społecznych z lat 70. i 80. XX w. Ostatnio problem ten uległ złagodzeniu, ponieważ po roku 1989 socjologia funkcjonuje wobec słabszego niż w poprzednim okresie państwa oraz znalazła się pod presją rynku badań sondażowych, marketingowych, jak i badań dotyczących polityki społecznej. Doprowadziło to do sytuacji, w której socjologia w Polsce jest wyjątkowo zróżnicowana zarówno jeśli chodzi o orientacje teoretyczne, jak i rozwój nowych subdyscyplin, co nie tylko prowadzi do nieograniczonego wyboru przedmiotu badań, ale również do systemowego braku ich paradygmatycznej koordynacji.

W recenzowanej pracy brakuje systematycznej analizy instytucjonalnej zawierającej dynamikę przemian organizacji będących w danym czasie podstawą działalności socjologicznej. Widać to szczególnie na przykładzie „umiędzynarodowienia” socjologii polskiej po roku 1957, która może wyglądać na niemal nieoczekiwaną, biorąc pod uwagę jednoznaczne kwalifikowanie okresu stalinizmu. Okazuje się jednak, że działalność fundacji Forda i Rockefellera, kontakty polskich uczonych z amerykańskimi oraz zainteresowanie Polaków dziełami amerykańskich uczonych, tj. Jamesa, Warda i Giddingsa, wyprzedzało „amerykanizację” lat 60. o kilka dekad. Ostatecznie, nakładając się na

siebie i tworząc kumulatywny efekt około połowy XX w., amerykańska ścieżka zależności była już gotowa.

Książka Marty Bucholc nie tylko spełnia swoje opisowe zadanie, ale daje również do myślenia na temat przyszłego rozwoju socjologii w Polsce. Jaki będzie kolejny kształt tej dyscypliny? Jak może się ona zmienić, biorąc pod uwagę jej obecną polimorficzną, urynkowaną i przystosowawczą formę? Czy sposób instytucjonalizacji działalności naukowej, praktykowany od 2010 poprzez NCN, oddziałuje pozytywnie na rozwój dyscypliny? Jak odbije się na socjologii zmiana pokoleniowa i mniejsze zapotrzebowanie w dziedzinie kształcenia?

Autorka — co rozumiame — tylko częściowo udziela odpowiedzi na te pytania, ale lektura tej niedużej pracy sprawia, że czytelnik może sam pokusić się o możliwe odpowiedzi.

Ł. M. Dominiak

Jan Bloch. *Pacyfizm europejski i wyobrażenia wielkiej wojny. Studia i rozważania.* Red. Marek Konrat. Instytut Historii PAN. Warszawa 2016. ISBN: 978-83-63352-68-4, 201 ss.

Zagadnienie pacyfizmu i problematyka teorii wojny w wydaniu Jana Blocha, autora prac na te tematy sprzed 120 laty, zasługuje bez wątpienia na przypomnienie. Toteż podziękowanie należy się autorom, którzy wydali, pod redakcją Marka Konrata, tom na ten temat. Składa się nań, oprócz *Wprowadzenia*, sześć tekstów: Andrzej Żor: *Wokół intelektualnej biografii J. B.*; Marek Konrat: *Liberalny internacjonalizm. J. B., Rosja i sprawy pokoju*; Grzegorz P. Babiak: *Wojny nie będzie! O dwóch najgłośniejszych dziełach europejskiego pacyfizmu końca XIX w.: Berty von Sutener „Precz z orężem!” i J.B. „Przyszła wojna”*; Dariusz Grzybek: *O nieracjonalności wojny — J. B. w perspektywie porównawczej*; Rafał Dobek: *Pacyfizm francuski 1871–1914*; Grzegorz Kucharczyk: *Niemieckie wizje przyszłej wojny sprzed 1914 r.*

Manifest pozytywistów „wiedza to potęga” nie był dla niego pustym hasłem. Samodzielnymi studiami nadrabiał szybko braki wykształcenia szkolnego, a był — według relacji tych, którzy się z nim zetknęli — „kolosalnej inteligencji, wprost olśniewającej potęgi umysłowej”. Wiedzę traktował w sposób instrumentalny — był nade wszystko praktykiem. Zbierał w sposób planowy i zorganizowany dane statystyczne, służące mu do podejmowania racjonalnych działań biznesowych. Pierwsze jego publikacje ukazały się w 1875, gdy wcho-

dził w czwartą dekadę swego życia (publikował w językach polskim, rosyjskim i francuskim). Koncentrował się zrazu na sprawach kolejnictwa, dzieląc się z czytelnikiem doświadczeniem (w pracach tym odnaleźć można m. in. jego uwrażliwienie na sprawy socjalne pracowników kolei), aby wkrótce podjąć *stricte* naukowe analizy ekonomiczne. Jego ostatnia praca, związana z wojskowymi planami obrony Rosji wzdłuż linii Wisły, poświęcona obronności Warszawy, przerodziła się w studia nad nowoczesną wojną w warunkach szybkiego rozwoju przemysłowego współczesnych państw. Pierwsze wyniki tych studiów publikował w 1893–1894 na łamach „Biblioteki Warszawskiej” — w tym samym niemal czasie ukazało się jej tłumaczenie w Rosji (1894), Niemczech (1895) i Francji (1896). Kontynuował studia, w których skierował uwagę na przewidywaną zmianę sposobów prowadzenia walki w efekcie wprowadzenia nowej technologii oraz na potencjalne społeczne skutki działań wojennych. Z tych względów przyszła wojna jawiła mu się jako katastrofa ludzka na skalę dotąd niewyobrażalną. Konsekwentnie więc działał na rzecz zapobieżenia zbrojnym konfliktom na kontynencie. Istnieje opinia, iż jego dzieło *Przyszła wojna* stało się główną inspiracją do zwołania Międzynarodowej Konferencji Pokojowej w Hadze w 1899 roku. *Przyszła wojna* jest uważana za prekursorską rozprawę z zakresu socjologii wojny. Zawiera szereg rozważań *stricte* socjologicznych, m. in. w rozdziałach: *Stan i duch armii* (t. 2), *Stan moralny ludności* (t. 40), *Propaganda w wojskach* (t. 5), *Samobójstwa w wojskach* (t. 5).

W. Winclawski

Christian Fleck. *Sociology in Austria*. Palgrave Macmillan. London 2016, pp. 97.

Niewielka pod względem objętościowym monografia austriackiego historyka socjologii Christiana Flecka stanowi część serii wydawniczej „Sociology Transformed” poświęconej historii socjologii w różnych krajach świata. Do tej pory oprócz ukazały się m.in. prace dotyczące socjologii w Irlandii, Australii, Szwecji, Polsce, a w planach są kolejne. Ch. Fleck przedstawił dzieje austriackiej socjologii w ośmiu krótkich rozdziałach i już pierwszy z nich pozwala odczuć czytelnikowi, że nie będzie to typowa historia określonej dyscypliny naukowej. Przede wszystkim Ch. Fleck unika faktografii; owszem, wspomina o wydarzeniach, autorach i ich pracach, ale nie w sposób systematyczny. Dużo więcej uwagi poświęca wybranym wątkom i uzasadnieniu tez zawartych w tytule poszczególnych rozdziałów, dotyczących kolejnych etapów w dziejach socjologii w Austrii. A ponieważ autor posługuje się swobodnym i barwnym stylem, wspomniane tezy często nie mieszczą się w szablonach, np. pierwsze lata po II wojnie światowej zo-

stały określone jako „Dekada zacofania” — ze względu na ograniczoną aktywność uczonych, zwłaszcza w sferze instytucjonalnej, a rozdział na temat socjologii na uniwersytetach pod koniec XX w. nosi tytuł „Ucho igielne rekrutacji”, co z kolei stanowi nawiązanie do sztywnej hierarchiczności akademickiej socjologii w Austrii i hermetycznych procedurach awansowych.

W wypadku większości europejskich państw zamieszczenie na niespełna stu stronicach dziejów socjologii wymaga zastosowania ograniczeń. Zamiast przedstawiać skrótowy opis teorii poszczególnych myślicieli, Ch. Fleck zdecydował się na autorski przegląd wybranych kwestii, jednak nie są to problemy ewolucji myśli teoretycznej nad Dunajem, lecz historia pisana z perspektywy instytucji naukowych i ich relacji z austriacką rzeczywistością społeczno-polityczną. Pod względem doboru problematyki instytucjonalnej książka Ch. Flecka jest nietuzinkowa i może inspirować do podobnych analiz w innych krajach. Autor części stawia pytania, niż daje jednoznaczne odpowiedzi.

Dla polskiego czytelnika szczególnie interesujące będą wspólne wątki w historii socjologii obydwu państw, jednak postać Ludwika Gumplowicza i jego twórczość naukowa, podobnie zresztą, jak i innych uczonych, przedstawiona jest skrótowo i nie pod kątem najważniejszych założeń teoretycznych, ale z perspektywy kontaktów naukowych i umiejscowienia w ówczesnych realiach społeczno-politycznych. Ch. Fleck nie ogranicza się do stawiania zaskakujących tez i formułowania zdecydowanych sądów, ale stara się je umotywować przy pomocy argumentów ilościowych. Na przykład, analizując problem rekrutacji i awansów naukowych na austriackich uniwersytetach, przytacza dane statystyczne odnośnie liczby profesorów i udziału w tym gronie kobiet, a także szczegółowe wykresy umiejscawiające poszczególne osoby na linii czasu z uwzględnieniem miejsca pracy. Z kolei kondycja socjologii w Austrii na tle europejskim jest oceniana przy pomocy wskaźników parametrycznych — indeksu Hirscha, liczby artykułów i cytowań, choć autor zastrzega, że to dla niego tylko jeden z wielu kryteriów analizy, ale rola wspomnianych wskaźników w światowej nauce nie pozwala na ich pominięcie.

Praca Ch. Flecka jest z pewnością warta uwagi, a ze względu na oryginalne podejście do historii socjologii, może zainteresować nie tylko przedstawicieli nauk społecznych, ale i historyków innych dyscyplin.

M. Głuszkowski

Pavle Milenković. *Uvod u sociologiju srpskog nadrealizma* [Wprowadzenie do socjologii serbskiego surrealizmu]. Novi Sad: Mediterran Publishing 2012, ss. 243.

Książka Pavle Milenkovića poświęcona jest surrealizmowi w okresie międzywojennym w Królestwie Jugosławii¹. Surrealizm (lub nadrealizm) był wiodącym prądem ówczesnej jugosłowiańskiej awangardy literackiej, ale jego zasięg i znaczenie nie ograniczało się bynajmniej do literatury. P. Milenković ponownie odczytuje pisma z zakresu teorii literatury Rastka Petrovicia, Ljubomira Mićicia czy Marko Risticia, uwypuklając ich szersze znaczenie. Krytyka literacka, powieści i teksty teoretyczne ówczesnych surrealistów zajmowały ważne miejsce w serbskim, chorwackim i słoweńskim dyskursie intelektualnym i mogły być traktowane jako myśl społeczna *par excellence*. Na przykład, sztandarowa koncepcja L. Mićicia — zenityzm, stanowiła kompozycję szeregu prądów w sztuce i filozofii, m.in. kubizmu, futuryzmu, konstruktywizmu, ekspresjonizmu, ale jednocześnie był to rodzaj ideologii społeczno-politycznej, gloryfikującej serbskość, słowiańskość i bałkańskość, natomiast surrealizm był z założenia kosmopolityczny.

Pavle Milenković akcentuje socjologiczne aspekty twórczości międzywojennych twórców awangardowych w Jugosławii, odnosząc się jednocześnie do miejsca surrealizmu w światowej myśli społecznej i ówczesnych prądów w socjologii europejskiej, a zwłaszcza wzajemnych marksizmu. W kolejnych rozdziałach omówione zostały: ogólne założenia jugosłowiańskiego surrealizmu, etnologiczny romantyzm P. Rastkovića (m.in. w afrykańskiej części jego twórczości), serbski zenityzm, rola wiodących czasopism literacko-społecznej awangardy, materialistyczna teoria psychoanalizy, zaangażowanie surrealistów w procesy zachodzące w jugosłowiańskim społeczeństwie, a także ewolucja w podejściu do surrealizmu przed II wojną światową i obecnie.

Trudno jednoznacznie zakwalifikować opracowanie P. Milenkovića, ponieważ są w nim zarówno elementy socjologii literatury i socjologii autora, historii specyficznej gałęzi myśli społecznej w międzywojennej Jugosławii, socjologii historycznej, jak i próba współczesnej oceny twórczości z pogranicza socjologii, filozofii, psychologii, literatury i krytyki literacko-społecznej.

M. Głuszkowski

¹ Do 1929 r. państwo funkcjonowało pod nazwą Królestwa Serbów, Chorwatów i Słoweńców.

***Soziologiegeschichte. Wege und Ziele.* Hrsg. Christian Dayé i Stephen Moebius. Suhrkamp. Frankfurt Am Main 2015, 575 ss.**

Wydany niedawno przez Christiana Dayé i Stephana Moebiusa tom zatytułowany *Soziologiegeschichte. Wege und Ziele* [Historia socjologii. Drogi i cele] to z pewnością pozycja, która powinna zainteresować historyka socjologii. Ambicją autorów była rekapitulacja osiągnięć tej subdyscypliny, która — jak piszą we *Wstępie* — bardziej niż inne kierunki badań socjologicznych doświadcza potrzeby legitymizacji własnego istnienia; w jeszcze większym stopniu jednak autorzy zamierzali rozeznaczyć perspektywy uprawiania historii socjologii jako zadanie na przyszłość. Tom zawiera 15 artykułów badaczy wywodzących się z krajów niemiecko- i angielskojęzycznych, w mniejszym stopniu z Francji. Około jedną trzecią tekstów stanowią wznowienia, względnie przekłady na niemiecki artykułów opublikowanych na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat, natomiast dwie trzecie to teksty przygotowane specjalnie na potrzeby tomu. Badacze poświęcili uwagę szerokiemu spektrum problemów: metodologii historii socjologii (Christian Fleck, Lothar Peter), legitymizacji subdyscypliny (Friedrich H. Tenbruck), statusowi klasyków (Donald N. Levine), perspektywie transnarodowej w historii socjologii (Johan Heilbron, Nicolas Guilhot, Laurent Jeanpierre), historii socjologii jako historii wiedzy (Ilja Srubar); tom zawiera też próby spojrzenia na możliwości uprawiania historii socjologii z perspektywy mikro, wychodząc od studiów przypadku, np. od narracji biograficznej i autobiograficznej (Jennifer Platt). Z pewnością dodatkowym atutem tomu są obszerne bibliografie, zamieszczone jako dodatek do niektórych artykułów.

M. Tokarzewska

Konferencja Research Committee on the History of Sociology International Sociological Association w Warszawie 6–8 lipca 2016 r.

Od 6 do 8 lipca 2016 r. w Warszawie miała miejsce konferencja komitetu badawczego Międzynarodowego Stowarzyszenia Socjologicznego poświęconego historii socjologii (ISA RCHS). Komitet zaproponował hasło „Zabytki, relikty i odrodzenia” („Monuments, Relics and Revivals”), które przyciągnęło uwagę ponad 70 uczonych z całego świata.

Główną część programu konferencji stanowiły sesje: „Historia metod empirycznych badań społecznych i statystyki” (5 referatów), „Historia socjologii w perspektywie porównawczej” (9 referatów), „Socjologia i wojna” (3

referaty), „Instytucjonalizacja nauk społecznych” (3 referaty), „Historie socjologii na globalnym południu” (5 referatów), „Porównywanie i przeciwstawianie klasyków” (5 referatów), „Klasyfikacja i kategoryzacja: historyczne perspektywy stawania się społeczeństwa” (8 referatów), „Społeczne i instytucjonalne warunki sukcesu w socjologii i naukach społecznych” (7 referatów). Wykłady wprowadzające zaprezentowali pierwszego dnia Gina Zabludovsky-Kuper („Ku socjologii globalnej”) i Georges Mink („Socjologia wobec reżimów totalitarnych i posttotalitarnych w Europie 1945–1989”). Osobne wydarzenie — debata nad książką — Christian Dayé, Stephan Moebius (Hrsg.), *Soziologiegeschichte Wege und Ziele*, Suhrkamp 2015 — miało miejsce w ostatnim dniu konferencji.

W przedstawionym porządku spotkania, jak i w jego przebiegu, dało się zauważyć wyraźną zmianę w rozumieniu historii socjologii postrzeganej dotąd jako historyczny fragment teorii społecznej. Zmiana ta polega nie tylko na spojrzeniu holistycznym, globalnym geograficznie, jak i dyscyplinarnie. Socjologowie w poszukiwaniu swej historii częściej też zwracają uwagę na jej mniej „chwalebne” fragmenty, jak np.: niezwykle trwałe tradycje eugeniczne, jak również nie stronią od dokonań innych, sąsiednich dyscyplin jak psychologia, kryminalistyka czy statystyka. Wbrew tytułowi konferencji historia socjologii to nie tylko „relikty” i „artefakty” — to wielobarwna i wielowątkowa tradycja intelektualna, która jest jednocześnie zaskakująca i inspirująca. Podczas debat bardzo wyraźny nurt socjologii wywodzących się z krajów peryferyjnych kontrastował z zachodniocentrycznym głównym nurtem interpretacji „wielkich klasyków”. Jednak samo pojawienie się tego napięcia świadczy o tym, że historia socjologii nabiera dynamiki koncentrując się już nie tylko wokół lektur kanonicznych, ale także wokół ich krytyki.

Na uznanie zasługuje organizacja konferencji. Sprawność jej przeprowadzenia jest zasługą lokalnego, polskiego komitetu, który wywiązał się z tego zadania znakomicie.

Konferencja ISA RCHS Interim „Monuments, Relics and Revivals” była współorganizowana przez Polskie Towarzystwo Socjologiczne, Uniwersytet Warszawski oraz otrzymało wsparcie finansowe ISA, jak i Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

E.M. Dominiak

Acta Poloniae Historica, Vol. 114/2016, Social Sciences and Politics in Early Twentieth Century East Central-Europe, Instytut Historii PAN, pp. 421.

Social Sciences and Politics in Early Twentieth Century East Central-Europe

Olga Linkiewicz, *Scientific Ideals and Political Engagement: Polish Ethnology and the 'Ethnic Question' Between the Wars*; Marius Turda, *Romanian Eugenic Sub-Culture and the Allure of Biopolitics, 1918–39*; Andrei Zamoiski, *Eugenics on the Periphery: Or Why a 'Belarusian Eugenic Project' Did Not Come True (1918–44)*; Kamila Uzarczyk, *Dark Agents of Sex: Searching for the Sources of Prostitution in Early Twentieth Century Poland*; Richard Němec, *National Socialist Architectural Policy in the Occupied Countries of Central and Eastern Europe*; Piotr Biliński, *The Discrimination of Władysław Konopczyński in the People's Republic of Poland*.

Studies

Andrzej Gliwa, *The Tatar Military Art of War in the Early Modern Period: An Example of Asymmetric Warfare*; Dariusz Kolodziejczyk, *Tibet in the Crimea? Polish Embassy to the Kalmyks of 1653 and a Project of an Anti-Muslim Alliance*; Aleksander Łupienko, *Military Aspects in the Spatial Development of Polish Cities in the Nineteenth Century*.

Archive

Stefan Czarnowski, *Redundant People in the Service of Violence*, preface by Joanna Wawrzyniak.

Reviews

E.M.D.

